

Ada Tamminen

**KUVAILEVA KIRJALLISUUSKATSAUS
SUKUPUOLISENSITIIVISYYDESTÄ
VARHAISKASVATUKSESSA**

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Joulukuu 2023

TIIVISTELMÄ

Ada Tamminen: Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Joulukuu 2023

Tämä tutkielma käsittelee sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksessa kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Tutkielman tarkoituksena on muodostaa kokonaisvaltaista kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä ja sen näkyvyydestä varhaiskasvatuksesta 2010 vuodesta eteenpäin. Sukupuolisensitiivisyyttä tarkastellaan monesti ihmisten tuottamien sukupuolittuneiden käytäntöjen kautta. Sukupuolisensitiivisyydestä ei ole vielä laajaa tutkimuskenttää varhaiskasvatuksen kontekstissa. Käsite on vakiintunut varhaiskasvatuksen asiakirjoihin sekä sen tukeminen on oleellista tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta. Jokaisella lapsella on myös oikeus ilmaista itseään vapaasti ja saada varhaiskasvatuksessa siihen tarvittavaa tukea. Tutkielma laajentaa ymmärrystä sukupuolisensitiivisyydestä ja näin edistää sen toteutumista varhaiskasvatuksessa.

Tutkimusaineisto muodostui kahdeksasta eri tieteellisestä tutkimusartikkelista. Artikkelit valikoituivat tiettyjen sisäänottokriteerien perusteella. Sukupuolen moninaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä sukupuolisensitiivisyys muodostavat teoreettisen viitekehyksen. Näihin kysymyksiin tutkielma pyrki vastaamaan: Miten sukupuolisensitiivisyys näyttäytyy vuodesta 2010 eteenpäin varhaiskasvatuksen kontekstissa? Millaista muutosta sukupuolisensitiivisyyden käsitteessä on ollut ja miten se ilmenee varhaiskasvatuksessa? Kyseessä on laadullinen tutkimus, koska tutkielma käsittelee jotain ilmiötä ja pyrkii löytämään siitä erilaisia merkityksiä. Aineisto analysoitiin olemassa olevan teorian pohjalta eli teorialähtöisen sisällönanalysiin keinoin.

Tutkimuksen tuloksia esiteltiin kolmessa eri ala luokassa, jotka muodostuivat teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Sukupuoli käsitteenä oli läsnä kaikissa kahdeksassa tutkimusartikkelissa, mutta sen moninaisuus jäi osin käsittelemättä. Artikkeleissa kuitenkin tunnistettiin käsityksen sukupuolesta muodostuvan yhteiskunnan asettamien normien sekä sukupuolistereotyypioiden kautta. Sukupuoli-identiteettiin vaikuttavia tekijöitä oli ympäröivä yhteisö kuten kasvattajat sekä toimintakulttuuri. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen nähtiin tärkeänä osana varhaiskasvatusta. Lait velvoittavat edistämistöimiin sekä luovat arvopohjaa suomalaiselle kasvatusta ja koulutusjärjestelmästä. Sukupuoltenvälinen tasa-arvo nostettiin esiin merkittävänä lähtökohtana tasa-arvon edistämiseksi. Sukupuolisensitiivisyys nähtiin tärkeänä osana varhaiskasvatusta. Sukupuolittunut puhe rajaa lasten osallisuutta sekä itseilmaisua. Tarvitaan kuitenkin enemmän tietoa sekä taitoa varhaiskasvatukseen, jotta sukupuolisensitiivisyyttä voidaan toteuttaa.

Avainsanat: Sukupuolisensitiivisyys, sukupuoli, tasa-arvo, yhdenvertaisuus, varhaiskasvatus, kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	4
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	6
2.1	Sukupuolen moninaisuus.....	6
2.2	Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	7
2.3	Sukupuolisensitiivisyys pedagogiikan välineenä	9
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	11
3.1	Tutkimuksen tavoite	11
3.2	Tutkimusmenetelmä	12
3.3	Tutkimusaineisto	13
3.4	Aineiston analysointi	15
4	TULOKSET	16
4.1	Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa 2010 vuodesta eteenpäin	16
4.1.1	<i>Sukupuolen moninaisuus</i>	<i>16</i>
4.1.2	<i>Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus</i>	<i>19</i>
4.1.3	<i>Sukupuolisensitiivisyys pedagogiikan välineenä.....</i>	<i>21</i>
5	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	24
5.1	Tutkimustulokset	24
5.2	Tutkimuksen luotettavuus	26
5.3	Jatkotutkimusmahdollisuudet	27
	LÄHTEET	28
	LIITTEET	31

1 JOHDANTO

Tasa-arvon käsite koulutuspoliittisessa keskustelussa on määrittynyt sukupuolten välisen tasa-arvon ympärille (Laiho, 2013 s. 28). Aihe on siis ollut pinnalla jo kauan ja suomalainen koulutus on perustunut sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus nähdään myös varhaiskasvatuksen perustana. Varhaiskasvatustalaki (540/2018 3 §, kohta 6) velvoittaa varhaiskasvatusta edistämään yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on kuitenkin herätty siihen, että itse edistämistoimia ei välttämättä ole. Keskeiseksi edistämistoimeksi erityisesti varhaiskasvatuksessa on noussut sukupuolisensitiivinen kasvatus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022) nostaa esille sukupuolisensitiivisyyden merkityksen varhaiskasvatuksessa ja velvoittaa sen soveltamista paikallisissa suunnitelmissa sekä käytännön toimissa. Sukupuolisensitiivisyyden käsite on noussut vasta 2000-luvulla varhaiskasvatuksen tutkimuskentälle (Ylitapio-Mäntylä, 2012 s. 144). Sukupuolisensitiivisyyden käsite on siis aika uutta varhaiskasvatuksessa, mutta noussut tärkeäksi osaksi varhaiskasvatusta asiakirjoja ja toimintaa.

Sukupuolisensitiivisyyden ympärillä käyty keskustelu on kuitenkin monesti hyvin vääristynyttä. Yle uutisoi vuonna 2019 sukupuolisensitiivisyyden kouluttajista ja nostaa otsikossa esille: "Ei pyritä häivyttämään sukupuolta". Tämä kertoo paljon yleisestä käsityksestä sukupuolisensitiivisyydestä ja mitä ennakkoletuksia uutisen lukijalla odotetaan olevan. Nämä ennakkoletukset ohjaavat myös pitkälti julkista keskustelua sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa. Sukupuolisensitiivisyydellä tarkoituksena ei kuitenkaan ole häivyttää sukupuolta vaan edistää sensitiivistä puhetta sukupuolesta, jotta jokainen voidaan kohdata yksilönä eikä sukupuolensa edustajana.

Kandidaatintutkielman tavoitteena on muodostaa kokonaisvaltaista kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa vuodesta 2010 eteenpäin. Tutkielma toteutetaan kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, joka syventyy

sukupuolisensitiivisyyden ilmiöön kasvatustieteellisten tutkimusartikkelien kautta. Tutkimusartikkelit ovat suomalaisia sekä englanninkielisiä artikkeleita. Varhaiskasvatuksen kentältä sukupuolisensitiivisyydestä on kuitenkin varsin vähän tutkimusta. Sukupuolisensitiivisyys mainittiin ensimmäisen kerran vasta varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vuonna 2016, joten vaikka kyseessä onkin ajankohtainen aihe, se on myös varsin uusi. Tutkimusartikkelit sivuavat siis myös sukupuolen sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden teemoja, jotka ovat olennaisia sukupuolisensitiivisyyden kannalta. Teoreettinen viitekehys muodostuu sukupuolisensitiivisyyden ympärille sukupuolen moninaisuuden sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kautta.

Tutkimuskysymys muodostuu sukupuolisensitiivisyyden ja siihen liittyvien tieteellisten artikkelien ympärille. Tutkielma pyrkii vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Miten sukupuolisensitiivisyys näyttäytyy vuodesta 2010 eteenpäin tutkimusartikkeleissa varhaiskasvatuksen kontekstissa? Millaista muutosta sukupuolisensitiivisyyden käsitteessä on ollut ja miten se ilmenee tutkimusartikkeleissa? Teoreettinen viitekehys avaa ensin tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä sukupuolen moninaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä sukupuolisensitiivisyys. Tämän jälkeen edetään tutkimuksen toteutukseen eli tutkimuskysymyksiin, menetelmiin sekä aineiston analysointiin. Sitten tutkielmassa avataan saatuja tutkimustuloksia peilaten olemassa olevaa teoriaa tutkimusartikkeleihin, jonka pohjalta muodostetaan pohdinta ja johtopäätökset. Lopuksi arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta sekä tarkastellaan jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen käsite on herättänyt mielipiteitä yhteiskunnassa läpi historian. Ihmiset ovat pyrkineet määrittämään sukupuolta ja siihen vaikuttavia tekijöitä, joka on aiheuttanut jopa vastakkainasettelua. Luonnon ja kasvatuksen vastakkainasettelulla tarkoitetaan sitä, kuinka miellämme sukupuolen monesti joko biologisena tai sosiaalisena ilmiönä (Blaise & Taylor, 2012 s. 88). Tämä vastakkainasettelu on hyvin yleinen keskusteltaessa sukupuolen moninaisuudesta. Suomen kielessä ei ole erillisiä persoonapronomineja tai "sukuja" sanoille kuten monissa muissa kielissä (Juvonen ym., 2010 s. 22). Kielellä on siis merkitystä siihen, kuinka sukupuolta määritellään yhteiskunnassa. Sukupuoli kattaa alleen paljon eri määritelmiä sekä käsitteitä kuten cissukupuolisuus, muunsukupuolisuus, intersukupuolisuus sekä transsukupuolisuus. Sukupuolen moninaisuuden määritelmä on joissain kulttuureissa rajatumpi, kun taas toisissa sukupuolta määritellään paljon vapaammin jopa laissa (Nousiainen, 2020 s. 15). Aiheena sukupuolen moninaisuus on siis hyvin latautunut ja kulttuurisia sekä yksilöllisiä eroja sen tarkastelussa on paljon. Sukupuolen käsite on jatkuvan muutoksen alla ja omaa monia eri merkityksiä niin yksilölle kuin yhteiskunnalle.

Sukupuolta hahmotetaan kuitenkin usein yhteiskunnassamme hyvin polarisoivalla otteella. Miesten ja naisten vastakkainasettelu johtaa yleistä keskustelua, mutta sukupuolten moninaisuutta on feministisen naistutkimuksen eli nykyisen sukupuolentutkimuksen avulla lähdetty edistämään. Naistutkimuksessa sukupuolen käsitettä on tarkasteltu kriittisesti ja sukupuoli nähdään jonain, jota tuotetaan arjessa toiminnalla ja kulttuurillisesti (Juvonen ym., 2010 s. 14). Käsite sukupuolen jakautumisesta naiseen ja mieheen on siis muodostunut yhteiskunnassamme. Jako on noussut yhteiskunnan tarpeesta jakaa ihmisiä työn, perheen ja erityisesti lisääntymisen näkökulmasta naiseen

sekä mieheen (Nousiainen, 2020 s. 14). Opetushallitus (2023) painottaa käsite sanastossaan, ettei sukupuolta voi jaotella kahteen vaan se on jokaiselle yksilölle ainutlaatuinen sekä moninainen ilmiö. Jokaisella on oma kokemuksensa sukupuolestaan sosiaalisesti ja ruumiillisesti jakaudumme myös monenlaiseen kirjoon sukupuolia (Vilkka, 2010 s. 88). Käsitettä ei siis tulisi tarkastella vaan juridisesta näkökulmasta vaan ymmärtää laajempina ilmiönä.

Queer-teoria on myös tärkeä osa nykypäivän käsitystä sukupuolen moninaisuudesta. Sana "queer" tulee englannin kielen sanoista, joilla kuvaillaan jotain erilaista tai outoa (Vänskä, 2011 s. 457). Sanan historia kertoo paljon siitä, kuinka kyseistä ajattelua on jäsenetty yhteiskunnassamme. Teoria haastaa heteronormatiivista ajattelua sukupuolesta ja pyrkii rikkomaan kyseistä normia siitä, että sukupuoli jaotellaan joko mieheen tai naiseen (Blaise 2009). Queer-teoria painottaa myös heteronormatiivisen yhteiskunnan olevan syynä lasten sukupuolittuneeseen käytökseen (Blaise & Taylor, 2012 s. 89). Lasten käsitys sukupuolesta muodostuu siis yhtä lailla yhteiskuntamme normeista. Sukupuoli ei ole mikään itsestäänselvyys, joka määrittää meitä ihmisinä lapsesta asti. Queer-pedagogia on opetusta, joka korostaa erityisesti sukupuolen sekä seksuaalisuuden moninaisuutta ihmisissä (Vänskä, 2011 s. 456). Sukupuolen käsite tulee siis nähdä laajana sekä moninaisena ilmiönä, joka ei jää pelkästään heteronormatiivisen ajattelunmallin rajoihin. Sukupuoli omaa monia merkityksiä niin sosiaalisena kuin biologisena terminä.

2.2 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Käsitteet nousevat monesti esiin työelämästä sekä koulutuksesta puhuttaessa. Koulutus nähdään linkittyneenä työelämään, jonka takia monet lait soveltuvat kumpaankin (Ahtela, 2006 s.16). Erityisesti työelämän ja koulutuksen kannalta oleellisia on tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki, jotka velvoittavat instituutioilta tietynlaista toimintaa sekä edistämistoimia. Sosiaali- ja kulttuuriministeriö (2.6.2023) avaa tasa-arvolakia sivuillaan, jonka mukaan koulujen sekä varhaiskasvatuksen toimijoilla on velvollisuus edistää tasa-arvoa ja varmistaa ettei ketään syrjitä sukupuoleen perustuen. Tasa-arvon edistäminen ja syrjinnän ehkäisy kuuluu siis jokaiselle varhaiskasvatuksessa. Yhdenvertaisuuslaissa

määritellään eri syrjinnän muotoja, miten niihin tulee puuttua ja miten yhdenvertaisuutta edistetään (Finlex, 2023). Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki määrittelevät pitkälti sitä, kuinka Suomessa puututaan syrjintään ja eri ihmisryhmien sortoon. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslain ajatuksia siirretään jopa suoraan varhaiskasvatuksen asiakirjoihin (Ylitapio-Mäntylä, 2012 s. 27). Näiden velvoitteiden toteutuminen käytännössä ei ole kuitenkaan yhtä yksinkertaista. Tasa-arvo kasvatus vaatii henkilöstöltä eriarvoisuuden tunnistamista sekä tasa-arvoa edistävää toimintakulttuuria (Tainio ym., 2010 s. 38).

Tasa-arvo on nähty sosiaalisena sekä poliittisena yhteiskunnallisena ihanteena (Pynnönen ym., 2022 s. 398). Tämän takia sen edistämistoimet nähdään niin merkittävänä yhteiskunnassamme. Aristoteles määritteli tasa-arvon jonain, joka tulisi nähdä itsestänselvyytenä, jota ei ole tarpeellista perustella (Harva, 1982 s. 149). Ihmisten välisestä tasa-arvosta ei tulisi siis milloinkaan neuvotella vaan se tulisi nähdä yhteiskuntamme päämääränä. Tasa-arvon toteutuminen ei kuitenkaan ole niin yksinkertaista vaan siihen liittyy monia eri tekijöitä (White, 2007 s. 4). Tasa-arvo muodostuu monista eri asioista sekä ulottuvuuksista eikä sitä voida saavuttaa vain jollain yksittäisellä tavalla. Käsite on myös koko ajan muutoksen alla ja omaa erilaisia merkityksiä kontekstista riippuen. Sosiaalinen tasa-arvo on ollut tärkeänä arvona koulutuspoliittisessa keskustelussa, jonka päämääränä on antaa kaikille yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutukseen (Pynnönen ym., 2022 s. 397). Pynnönen ja muut (2022 s. 392) nostaa myös esille uutta markkinaliberalistista tasa-arvokäsitystä, jonka tarkoituksena on ottaa huomioon yksilöllisiä eroja tasa-arvon edistämisen lähtökohtana. Tämä tarkoittaa koulutuksen ja kasvatuksen kentällä sitä, että tasa-arvoa toteutetaan tarjoamalla oikeastaan enemmän tukea niille, jotka sitä tarvitsevat eikä välttämättä kaikille tasavertaisesti. Tasa-arvoa voidaan tulkita eri tavoin riippuen siitä, millä tavoin sitä halutaan edistää.

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus rinnastetaan monesti toisiinsa. Yhdenvertaisuus käsitteenä on kuitenkin lähtöisin politiikan sekä oikeuden asiakirjoista, kun taas tasa-arvosta on puhuttu myös arkikielessä läpi historian (Pynnönen ym., 2022 s. 392). Yhdenvertaisuus on siis vasta nyt alkanut nousta myös osaksi julkista keskustelua eikä sitä rinnastetaan pelkkään lakiin. Se omaa kuitenkin samanlaisia piirteitä sekä tavoitteita kuin tasa-arvo ja monet edelläkin mainitut asiat pätevät yhtä lailla yhdenvertaisuuden käsitteeseen.

2.3 Sukupuolisensitiivisyys pedagogiikan välineenä

Kasvatuksen ja koulutuksen tarkoitus ei ole pelkästään opettaa käytännön taitoja vaan auttaa meitä sopeutumaan yhteiskuntaan (Vänskä, 2011 s. 456). Laskeminen, kirjoittaminen sekä lukeminen eivät ole siis koulutuksen ainoita päämääriä vaan tietynlaisten normien ja käsityksien edistäminen on ollut myös tärkeänä tavoitteena läpi historian. Koulutusjärjestelmämme toimii siis tärkeässä roolissa uusien sukupolvien toiminnan ja ajattelun muovaajana. Sukupuolisensitiivinen pedagogiikka on noussut koulutuksen ja kasvatuksen kentälle tarpeesta nostaa naisten oikeuksia sekä haastaa heteronormatiivista sukupuoli ideologiaa (Vänskä, 2011 s. 456).

Sukupuolisensitiivisyys on ollut osana varhaiskasvatussuunnitelman perusteita vuodesta 2016 asti. Sukupuolisensitiivisyyttä on jäsennellyt asiakirjoissa varhaiskasvattajien näkökulmasta. Viimeisimmässä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) henkilöstöltä vaaditaan sensitiivisyyttä sekä ammattitaitoa kohdata lapset sukupuolisensitiivisesti. Kohtaamisissa tulee kannustaa lapsia kaikenlaisiin leikkeihin sekä toimintaan sukupuolesta riippumatta. (Opetushallitus, 2022) Varhaiskasvatuksen henkilöstöä velvoitetaan siis soveltamaan näitä käytänteitä päivittäisissä kohtaamisissa lasten kanssa. Opettajilla on mahdollisuus vaikuttaa yhteiskuntamme normeihin ja ajatusmalleihin sukupuolesta oman toimintansa kautta (Acar-Erdol, ym. 2022 s. 795). Tämä kiteyttää sukupuolisensitiivisen kasvatuksen päämäärän, joka on oikeudenmukaisempi ja sensitiivisempi yhteiskunta. Vänskän (2011, s. 456) mukaan kriittinen pedagogiikka ja nykyinen koulutusjärjestelmä niin kuin sen tunnemme, perustuu pitkälti Michel Foucaultin sekä Louis Althusserin ajatuksiin. Foucault ja Althusser ajattelivat myös, että oikeudenmukaisuus sekä objektiivisten totuuksien haastaminen tulisi olla koulutuksen päämäärä (Vänskä, 2011 s. 456). Kriittisestä pedagogiikasta kumpuaa feministinen pedagogiikka, jonka opetus perustuu erojen, erilaisuuden ja sukupuolen huomiointiin (Ylitapio-Mäntylä, 2012 s. 177). Sukupuolisensitiivistä kasvatusta voidaan siis jopa rinnastaa feministiseen pedagogiikkaan.

Käsitteenä sukupuolisensitiivisyys määritellään taitona ymmärtää sukupuolittuneita käytänteitä sekä toimintaa (Ylitapio-Mäntylä, 2012 s. 26). Oma sensitiivinen ajattelu ja siitä koituvat toimintatavat sekä puhe toimivat ilmiön perustana. Opetushallitus (2023) rinnastaa sukupuolisensitiivisyyden käsitettä sukupuolietoisuuteen ja avaa myös sukupuolivastuullisuuden käsitettä, jolla tarkoitetaan varhaiskasvattajien vastuuta tasa-arvon edistämisestä. Sukupuolietoisuus ja sukupuolisensitiivisyys nähdään toistensa synonyymeina, mutta niiden käyttö vaihtelee myös kontekstista riippuen. Sukupuolineutraalius on käsite, joka nousee monesti esiin kritiikkinä sukupuolisensitiivisyydelle. Sen tavoitteena on häivyttää sukupuoli kokonaan, rikkoen lasten oikeutta ilmaista itseään ja vaarantaen näin tasa-arvon sekä yhdenvertaisuuden varhaiskasvatuksessa (Ylitapio-Mäntylä, 2012 s. 25). Sukupuolineutraalius on siis täysin vastakohta sukupuolisensitiivisyydelle, joka taas pyrkii kannustamaan lapsia ilmaisemaan itseään vapaasti eikä rajoittamaan näitä. Sukupuolisensitiivisyyden käsitettä rinnastetaan ja tutkitaan monesta eri näkökulmasta.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkimuksen tavoitteena on luoda kokonaisvaltaista kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa 2010 vuodesta eteenpäin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla. Kirjallisuuskatsaukseen valikoitui kahdeksan tieteellistä tutkimusartikkelia. Tarkoituksena on syventyä sukupuolisensitiivisyyden käsitteeseen sekä sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen. Tutkimus sivuaa myös muita aihepiiriin liittyviä teemoja, jotka vaikuttavat sukupuolisensitiivisyyden ilmenemiseen varhaiskasvatuksessa kuten sukupuolen moninaisuus sekä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Tutkimuskysymykset muodostuvat sukupuolisensitiivisyyden sekä siihen liittyvien tutkimusartikkelin ympärille, joissa korostuu erityisesti varhaiskasvatuksen näkökulma. Tutkimuksen tavoitteita määrittelee seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Miten sukupuolisensitiivisyys näyttäytyy vuodesta 2010 eteenpäin tutkimusartikkeleissa varhaiskasvatuksen kontekstissa?
2. Millaista muutosta sukupuolisensitiivisyyden käsitteessä on ollut ja miten se ilmenee tutkimusartikkeleissa?

Varhaiskasvatuksessa käsitteenä sekä ilmiönä sukupuolisensitiivisyys on hyvinkin uusi ja kasvatustieteellisessä tutkimuksessa ei ole vielä suurta tutkimuskenttää aiheesta. Varhaiskasvattajat tarvitsevat lisää tietoa sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta, jotta sitä pystytään toteuttamaan päiväkodeissa. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten sukupuolisensitiivisyys näyttäytyy varhaiskasvatuksessa ja miten käsitys siitä on muuttunut viimeisen vuosikymmenen aikana. Näin saamme lisää tietoa siitä mitä

toimia tulee tehdä, että sukupuolisensitiivisyyttä edistetään laajalti varhaiskasvatuksessa.

3.2 Tutkimusmenetelmä

Tämä tutkimus toteutetaan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Kirjallisuuskatsaus tieteellisenä metodina pyrkii luomaan kokonaisvaltaista kuvaa nykyisestä teoriasta arvioimalla sitä kriittisesti ja tunnistamalla teorian historiallista kehitystä (Salminen, 2011 s. 3). Tutkimus pyrkii siis tunnistamaan sukupuolisensitiivisyyden nykyistä sekä aiempaa teoriaa ja näin rakentamaan kokonaiskuvaa ilmiön kehityksestä. Teorian ongelmakohdat myös tunnistetaan ja tutkimus pyrkii näin jopa luomaan uudenlaista teoriaa sukupuolisensitiivisyydestä. Tämän takia kirjallisuuskatsaus valikoitui tutkimusmenetelmäksi. Kirjallisuuskatsauksen tyyppejä ovat kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen katsaus sekä meta-analyysi (Salminen, 2011 s. 6). Tähän tutkimukseen valikoitu kuvaileva kirjallisuuskatsaus tutkimusartikkelien laajuuden sekä vaihtelevuuden vuoksi. Kuvailevalla kirjallisuuskatsaukselle on tyypillistä luoda laajaa kuvaa aiheesta ilman tarkempia rajoitteita aineiston hankinnalle (Salminen, 2011 s. 6). Tutkielman aihetta rajataan kuitenkin tutkimuskysymysten avulla. Tämä näkyy myös tulokset osiossa, jossa aihetta luokitellaan. Kuvailevasta kirjallisuuskatsauksesta synonyyminä voidaan käyttää myös narratiivista kirjallisuuskatsausta, joka pyrkii kuvailemaan ilmiötä hyvin vapaasti vertailemalla tutkimukseen valittua aineistoa (Vilkkä, 2023 s. 19). Tutkielman tarkoituksena on siis vertailla, järjestää ja analysoida tutkimusaineistoa, joka laajentaa kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa. Näin tutkielma muodostaa kokonaisvaltaistakuvaa sukupuolisensitiivisyydestä vuodesta 2010 eteenpäin.

3.3 Tutkimusaineisto

Tutkimuksenaineistona toimii kasvatustieteelliset tutkimusartikkelit, jotka on julkaistu 2010 vuodesta eteenpäin. Tutkimusartikkeleita on kahdeksan, joista viisi on suomenkielistä ja loput neljä englanninkielisiä. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen luonteen mukaan aineiston hankintatapa ei ole erityisen rajaavaa tai systemaattista (Salminen, 2011 s.6). Tiettyjä aineistoa rajaavia kriteerejä kuitenkin annettiin, joita avataan tässä osiossa.

Tutkimuskenttä on hyvin laaja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Tutkielman tarkoituksena on kuitenkin selvittää sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa, joka on hyvin uusi näkökulma kasvatustieteellisellä tutkimuskentällä. Kansainvälistä tutkimusta käytettiin myös osana tutkielmaa, jotta kokonaisvaltaisen kuvan muodostaminen sukupuolisensitiivisyydestä olisi mahdollista. Valikoidut kansainväliset tutkimusartikkelit vastasivat tutkielman tavoitteita ja kontekstia. Tutkielman tavoitteena on laajentaa tutkimuskenttää ja näin ymmärrystä sukupuolisensitiivisyydestä suomalaisessa varhaiskasvatuksessa. Sukupuolisensitiivisyyden ja varhaiskasvatuksen konteksti olivat tärkeitä lähtökohtia aineiston valinnassa. Pois rajautui tutkimusartikkeleita, joissa keskeiset käsitteet eivät olleet sukupuoli, sukupuolisensitiivisyys tai tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Artikkelien tuli myös käsitellä varhaiskasvatusta tai varhaiskasvatusikäisiä lapsia.

Aineiston aikaväli määriteltiin 2010 vuodesta eteenpäin tähän päivään. Tutkimusartikkelit jakautuivat viimeisen kymmenen vuoden ajalle, mutta suurin osa oli julkaistu lähivuosina. Yksi artikkeleista oli vuodelta 2014, yksi vuodelta 2015, yksi vuodelta 2016, kaksi vuodelta 2019 ja kaksi vuodelta 2020 sekä yksi vuodelta 2021. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että sukupuolisensitiivisyyttä on vasta lähivuosina alettu tutkimaan kasvatustieteissä. Sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa löytyi aineistoa myös, joka ei vastannut sisäänottokriteerejä kuten Pro gradu -tutkielmat tai muut opinnäytetyöt. Aihe on siis tällä hetkellä hyvin pinnalla ja näkyvissä opettajaopiskelijoiden näkökulmasta. Aineisto kerättiin tutkimusartikkeleista, jotka syventyivät sukupuolisensitiivisyyden ilmiöön tai sitä sivuaviin teemoihin kuten sukupuoli

varhaiskasvatuksessa. Artikkelien luoma aineisto tutkielmalle muodostui kansainvälisten sekä suomalaisten tekstien pohjalta, jotka noudattivat tiettyjä sisäänottokriteerejä. Näitä kriteerejä sisäänotosta ja poissulkemisesta kuvattiin taulukon muodossa (taulukko 1).

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Tieteellinen tutkimusartikkeli	Opinnäytetyö, Pro gradu –tutkielma, väitöskirja tai muu tutkimus
Tutkimusartikkeli on julkaistu 2010 vuodesta eteenpäin	Tutkimusartikkeli on julkaistu ennen vuotta 2010
Suomenkielinen tai englanninkielinen	Joku muu kieli kuin suomi tai englanti
Tutkimusartikkeli käsittelee varhaiskasvatusta tai varhaiskasvatusikäisiä lapsia	Tutkimusartikkeli käsittelee jotain muuta koulujärjestelmään osa-aluetta tai ikäluokkaa
Tutkimusartikkelin keskeinen sisältö liittyy sukupuolisensitiivisyyteen, sukupuolen käsitteeseen tai tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen	Tutkimusartikkelin keskeinen sisältö ei käsittele sukupuolisensitiivisyyttä, sukupuolen käsitettä tai tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta
Tutkimusartikkeli on kokonaan saatavilla internetissä	Tutkimusartikkeli on jossain muussa muodossa tai ei saatavilla kokonaan internetissä
Tutkimusartikkeli noudattaa tieteellisiä käytänteitä	Tutkimusartikkeli ei noudata tieteellisiä käytänteitä

Taulukko 1: Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Aineiston hakuprosessi toteutettiin Andor, Education collection Proquest sekä Finna tietokantojen avulla. Kyseisten tietokantojen rajaus ei ollut tutkielman kriteerinä vaan sattumanvaraista. Proquest –tietokannasta löytyi kansainvälistä tarjontaa tutkimusartikkeleissa, kun taas Andor ja Finna toimivat suomenkielisten artikkelien haussa. Keskeisiä hakusanoja tietokannoista olivat sukupuolisensitiivisyys, sukupuoli, tasa-arvo, yhdenvertaisuus sekä varhaiskasvatus. Englanninkielisinä hakusanoina käytettiin *gender*, *equality*, *equity*, *gender flexible pedagogy*, *gender-sensitive education* ja *early childhood education*. Hakusanoja käytettiin yksinään sekä erikseen. Tietokantojen lisäksi aineistoa etsittiin myös opinnäytetöiden sekä tieteellisten artikkelien

lähdeluettelosta. Artikkeleja valikoitu yhtä lailla kaikilla eri tavoilla sekä eri tietokannoista.

3.4 Aineiston analysointi

Laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät uskotaan perustuvan sisällönanalyysille, joka tarkoittaa minkä tahansa kirjoitetun, kuultavan tai nähtävän tiedon analysoimiksi (Tuomi & Sarajärvi, 2018 s. 78). Aineisto analysoidaan tässä tutkielmassa teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Teorialähtöisessä analyysissä korostuu jo olemassa oleva teoria, jonka kautta hankittua aineistoa analysoidaan (Tuomi & Sarajärvi, 2018 s. 81). Teoriasta nousi tämän tutkielman kannalta merkittäväksi käsitteiksi sukupuolen moninaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä sukupuolisensitiivisyys pedagogisena välineenä. Tutkimuskysymysten sekä teorian kautta tutkimusartikkeleiden sisältö avataan ja tehdään näin päätelmiä sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksesta vuodesta 2010 eteenpäin.

4 TULOKSET

Tutkielma toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, joka syventyi kahdeksaan eri kasvatustieteelliseen tutkimusartikkeliin. Tutkimuksen tavoitteita avattiin sekä tutkimuskysymykset esiteltiin luvussa 3.1. Sukupuolisensitiivisyyden näkyvyyttä varhaiskasvatuksessa 2010 vuodesta eteenpäin avataan teoria näkökulmien avulla. Käsitteistä muodostui kolme alaluokkaa, jotka ovat sukupuolenmoninaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä sukupuolisensitiivisyys pedagogiikan välineenä. Keskeisiä tuloksia esitellään näiden kyseisten alaluokkien kautta.

4.1 Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa 2010 vuodesta eteenpäin

Aineisto muodostui tutkimusartikkeleista, joissa käsitellään jollakin tavoin sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksesta. Osa tutkimusartikkeleista sivuaa aihetta sukupuolen moninaisuuden tai tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmista. Tutkimusartikkelien kohteena oli varhaiskasvatus sekä varhaiskasvatusikäiset lapset. Ajallisesti artikkelit sijoittuvat vuosien 2014–2021 väliin, johon vaikutti asettamani sisäänottokriteerit. Sukupuolisensitiivisyys ilmenemistä vuodesta 2010 eteenpäin avataan seuraavissa alaluokissa.

4.1.1 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuutta käsiteltiin suurimmassa osassa tutkimusartikkeleista laajasti. Erityisesti kuitenkin katsaukseen valikoituneet neljä englanninkielistä artikkelia käsittelevät sukupuolta erityisen paljon. Kyseisten artikkelien aiheet muodostuivat sukupuolen sekä varhaiskasvatuksen käsitteiden ympärille. Kansainvälistä tutkimusta voidaan siis nähdä olevan enemmän kuin suomalaista.

Artikkelissa [8] sukupuolen käsittely jäi kaikista vähimmälle, koska käsite ilmeni lasten osallisuuden edistämisen kautta. Sukupuolen käsitteen kehitys ei ollut merkittävästi liitoksissa siihen, milloin tutkimusartikkelit olivat julkaistu. Sukupuolen käsitettä avattiin kaikissa kahdeksassa artikkelissa jostakin näkökulmasta. Kaikissa tuotiin esiin sukupuoleen liittyvät normit ja stereotyyppit, jotka ohjaavat käsitystä sukupuolesta. Tunnistettiin siis, kuinka käsitys sukupuolesta muodostuu yhteiskunnan määrittävien rajojen kautta ja sukupuolten välillä on eriarvoisuutta.

Sukupuoli-identiteetti mainittiin kuudessa artikkelissa. Lapsen sukupuoli-identiteetin muodostamisessa korostettiin erityisesti kasvattajan ja toimintakulttuurin roolia. Ilmiötä avattiin artikkelissa [3] laajemmin biologisesta, sosiokulttuurisesta sekä luonnon ja kasvatuksen vastakkainasettelun näkökulmasta. Breneselovic ja Krnjaja (2016) toivat siis samoja asioita esiin kuin Blase ja Taylor (2012) jotka näkivät myös sukupuoleen liittyvää luonnon ja kasvatuksen vastakkainasettelua. Sukupuoli nähdään muodostuvan siis sekä biologisesti että sosiaalisesti. Esiin nousi myös muita näkökulmia kuten eri tekijöiden vaikutus sukupuoli-identiteettiin. Martti (2015) avaa artikkelissaan median vaikutusta lasten sukupuoli-identiteettiin näin:

“Vertaisryhmien, vanhempien, opettajien, päiväkodin ja koulun ohella media luo malleja, joiden avulla yhteisön sukupuolelle asettamat toiminta ja käyttäytymisnormit omaksutaan. Tässä suhteessa mainonta osana mediaa ohjaa sukupuoli-identiteetin muodostumista ja roolimallien omaksumista.” (Martti, 2015, s. 110)

Sukupuoli-identiteetin muodostumiseen vaikuttaa siis jo varhaiskasvatuksikäisellä lapsella monet tekijät mediasta eri yhteisöihin. Tutkimusartikkelit tarkastelivat sukupuoli-identiteettiä eri näkökulmista.

Eniten sukupuolen moninaisuutta avattiin sukupuolistereotyyppien sekä normien kautta. Artikkelissa [5] syvennyttiin erityisesti näihin stereotyyppisiin ja normeihin opettajan toiminnan kautta. Opettajan toimintaa nähtiin ohjaavan sukupuolittuneet käytänteet. Tätä jäsennettiin artikkelissa [5] näin:

“Research shows how teachers’ unconscious gender stereotyping means that both girls and boys receive most help from teachers when they work with such subject areas that are gender-coded so that the children are easily perceived either as feminine or masculine” (Rantala ym., 2019 s. 484).

Opettajat tarjoavat apua aihealueissa, jotka voidaan liittää kyseisen lapsen sukupuoleen. Artikkelissa [6] korostettiin myös kuinka sukupuolittuneita oppimisympäristöt saattavat olla. Oppimisympäristö voi vahvistaa sukupuolistereotyyppioita ja näin kannustaa aikuisia sekä lapsia sukupuolittuneeseen puheeseen. Lasten tuottamia sukupuolistereotyyppioita ja sukupuoli-segregaatiota avattiin artikkelissa [3] näin:

“During preschool gender stereotyping among children can be strong and could lead to rigid rules and prejudices. This usually reflects the gender stereotypes in that particular cultural context and immediate environment and is accompanied by a tendency for children to associate external features, such as clothes, toys or activities, with genuine gender determinants.” (Breneselovic, D. P., & Krnjaja, Z. 2016 s. 61)’

Lapset omaksuvat siis sukupuolistereotyyppioita helposti ja saattavat jopa vahvasti toimia niitten mukaan. Queer –teorian mukaan tämä johtuu heteronormatiivisesta yhteiskunnastamme eli lasta ympäröivästä yhteisöstä, eikä lapsella ole syntyessään tällaista ominaisuutta (Blaise & Taylor, 2012 s. 89) Eskelinen ja Itäkare (2020) määrittivät sukupuolta myös queer –teorian avulla sekä painottivat alle kouluikäisten lasten muodostavan sukupuoli-identiteettiään vahvasti yhteiskunnan normeista. Lapsilla on siis tarve ymmärtää ympäröivää maailmaa ja kokea osallisuutta. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lasta ja auttaa ymmärtämään maailmaa sukupuolisensitiivisellä otteella. Artikkelissa [2] painotettiin kuitenkin median vaikutuksia lasten sukupuolittuneeseen ajatteluun ja kuinka monien ohjelmien sisältö perustuu lasten sukupuolittuneeseen jaotteluun. Martti (2015) kritisoi tutkimusartikkelissa mediaa sukupuolistereotyyppioiden sekä tietynlaisten rajojen asettamisesta lapsille, joiden mukaan heidän tulisi ilmaista itseään. Lapsen ajatteluun vaikuttaa siis monet eri tekijät eikä sukupuolisensitiivisyys ole pelkästään varhaiskasvatuksen vastuulla.

4.1.2 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Tasa-arvo (*equality*) ja yhdenvertaisuus (*equity*) voidaan nähdä jollakin tavoin kaikissa kahdeksassa tutkimusartikkelissa. Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että termit voivat näyttäytyä eri tavoin kielestä riippuen. Käsitteet ovat myös hyvin moninaisia ja näyttäytyivät tutkimusartikkeleissa myös tämän takia eri tavoin. Artikkeleissa ne nousivat esiin erityisesti sukupuolten välisen tasa-arvon kautta. Suomen lainsäädännön nähtiin myös ohjaavan käsitystä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Eskelinen ja Itäkare (2020) avasivat käsitteitä lakeihin vedoten näin:

“Varhaiskasvatukselle on asetettu tavoitteeksi yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistäminen (varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3 §, kohta 6). Näiden käsitteiden ydinsisältönä on kielto asettaa ihmisiä eriarvoiseen asemaan heidän henkilönsä liittyvien syiden vuoksi (Suomen perustustuslaki 731/1999, 6 §). Yhdenvertaisuus on käsitteenä laajempi, sukupuolten tasa-arvo puolestaan yhdenvertaisuuden erityinen tapaus. Yhdenvertaisuus tuo tasa-arvon rinnalle intersektionaalisen ulottuvuuden: sukupuolen lisäksi monet muutkin sosiokulttuuriset ja hierarkkiset erot vaikuttavat niin lasten kuin aikuisten yhteiskunnalliseen asemaan ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen.” (Eskelinen ym., 2020 s. 201)

Yhdenvertaisuus nähtiin siis laajempänä kokonaisuutena, joka avaa monenlaisia sosiokulttuurisia sekä hierarkkisia eroja eri ihmisryhmien välillä. Perustuslaki sekä varhaiskasvatuslaki asettivat myös velvoitteita tasa-arvon sekä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Artikkelissa [7] nostettiin esiin ajatusta siitä, kuinka Suomi nähdään tasa-arvon mallimaana, vaikka näin ei välttämättä ole laeista huolimatta. Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsiteltiin yhdessä sekä erikseen tutkimusartikkelista riippuen. Koulutus ja kasvatus ohjasi kaikkien artikkelien näkökulmaa tasa-arvoon sekä yhdenvertaisuuteen.

Tasa-arvon edistäminen sekä yhdenvertaisuuden tavoittelu nousi monessa tutkimusartikkelissa esiin. Artikkelissa [8] korostettiin, kuinka lasten osallisuutta edistämällä toteutetaan myös yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa. Viidessä eri tutkimusartikkelissa mainittiin tasa-arvon edistämistoimista kuten

sukupuolisensitiivisyys, henkilöstön kouluttautuminen sekä koko kansan herättely sukupuolistereotyyppioihin. Eskelinen ja Itäkare (2020) sekä Törölä (2019) kuvailivat näitä jo 70-luvulla ehdotettuja edistämistoimia näin:

“Jo pitkään onkin ymmärretty, että muutoksen kohti todellista tasa-arvoa täytyy lähteä kasvatusta ja koulutusjärjestelmästä. Suomen koulutusjärjestelmässä opetushallinto on asettanut tasa-arvotavoitteita jo 1970-luvulta lähtien, ja erilaisia hankkeita ja projekteja tasa-arvon edistämiseksi koulutusjärjestelmässä, mukaan lukien opettajankoulutus, on ollut satoja.” (Eskelinen ym., 2020 s. 198)

“1970-luvulla helsinkiläisissä päiväkodeissa ja 35 varhaiskasvatuksen ammattilaisen keskuudessa tehdyssä selvityksessä kartoitettiin muun muassa sitä, miten olemassa olevat sukupuoliroolit ovat sukupuolten tasa-arvon toteutumisen esteenä. Ratkaisuna sukupuolistereotyyppioiden purkamiseksi ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ehdotettiin päiväkodeissa työskentelevän kasvatushenkilöstön koulutusta.” (Törölä, 2020 s. 202)

Sukupuoliroolit, sukupuolistereotyyppiat sekä sukupuolten välinen tasa-arvo olivat myös muissa artikkeleissa merkittävässä roolissa tasa-arvo ja yhdenvertaisuus puheessa. Forde (2012) painottaa kuinka tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ei toteudu koulutusjärjestelmissä, jos ylläpidämme sukupuolittuneita käytäntöjä. Suomessa näitä käytäntöjä ehkäistään velvoittamalla lailla henkilöstöä edistämään yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa (Finlex, 2023).

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsitteitä avattiin vaihtelevasti tutkimusartikkeleissa. Tutkimusartikkelit vahvistivat Whiten (2009 s. 4) ajatusta siitä, kuinka tasa-arvo ja yhdenvertaisuus omaavat monia merkityksiä. Edistämistoimien tarpeellisuudessa vedottiin lakiin sekä varhaiskasvatussuunnitelmiin. Termit nousivat esiin 2010-luvun alusta tähän päivään.

4.1.3 Sukupuolisensitiivisyys pedagogiikan välineenä

Sukupuolisensitiivisyys (*gender sensitivity*) oli suurimmassa osassa artikkeleissa keskeisessä asemassa. Osassa artikkeleita sivuttiin sukupuolisensitiivisyyttä muiden keskeisten teemojen kautta tai käytettiin synonyymejä sille. Sukupuolisensitiivisyyttä jäseneltiin kasvatuksen ja koulutuksen näkökulmista. Käsitteeseen liittyviä ennakko-oletuksia sekä kritiikkiä myös purettiin. Sukupuolisensitiivinen kasvatus (*gender-sensitive education*) sekä sukupuolisensitiivinen pedagogiikka (*gender flexible pedagogy*) olivat keskeisessä asemassa sukupuolisensitiivisyyden käsitettä avattaessa.

Sukupuolisensitiivisyyttä määriteltiin artikkeleissa lakien, asiakirjojen sekä teorian pohjalta. Eskelinen ja Itäkare (2020) avasivat opetussuunnitelma-asiakirjoja, jotka ohjaavat varhaiskasvatuksen toimintaa mutta eivät kuitenkaan välttämättä aina näy käytännön toimissa. Sukupuolisensitiivisyyden mainitaan varhaiskasvatussuunnitelma perusteissa (2022) ja sen toteutumiseksi vaaditaan sensitiivisyyttä henkilöstöltä. Asiakirjat kuitenkin ohjaavat vain toiminnan suuntaa ja niitä sovelletaan päiväkodin arkeen. Tarvitaan siis muutakin, jotta sukupuolisensitiivisyyttä voidaan nähdä konkreettisesti varhaiskasvatuksessa. Törölä (2020) oli artikkelissaan huolissaan julkisesta keskustelukulttuurista ja sen vaikutuksesta sukupuolisensitiivisyyteen:

“Syksyllä 2017 varhaiskasvatuksessa alettiin noudattaa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita, joissa varhaiskasvatuksen todettiin ensimmäistä kertaa olevan sukupuolisensitiivistä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30, 62). Sukupuolisensitiivisyys herätti myös julkista keskustelua, jonka kenties tunnetuimman väärinkäsityksen mukaan tyttöjä ei saa enää sanoa tytöiksi eikä poikia pojiksi. Tähän liittyen nähtiin jopa poliittinen kampanja, jossa pojat poseerasivat ”poika” tekstillä kirjailluissa lippalakeissa ja tytöt ”tyttö” lippalakeissa.” (Törölä, 2020 s. 202)

Tällainen yleinen keskustelukulttuuri voi olla haitallista, koska se leviää myös helposti varhaiskasvatuksen henkilöstöön. Tämän takia varhaiskasvattajien on myös tärkeää pohtia omia ennakko-oletuksiaan sukupuolisensitiivisyyttä kohtaan. Sukupuolisensitiivisyyttä ei voida toteuttaa ilman, että näitä ennakko-

oletuksia puretaan. Artikkeleissa [4, 6] avattiin myös varhaiskasvattajien käytökseen vaikuttavia tekijöitä ja niiden vaikutusta lapsiin:

“In summary, this article exemplifies how gender norms affect adult’s guidance of children and also how this affects children’s possibilities to exercise and experience agency. This article thus highlights the importance for teachers in preschools to adopt a gender-aware perspective on their guidance to give children possibilities for a variety of positions of agency.” (Rantala ym., 2019)

“Sometimes EY practitioners have a very strong value for challenging gender stereotypes with young children they teach and care for but find they are caught out by their own deeply gendered assumptions that influence their practices and language. Unconscious bias’ is a term that describes how many teachers perpetuate gendered behaviors despite their best intentions.” (Warin ym., 2019)

Vaikka varhaiskasvattajat tiedostavat ja kokevat vahvaa halua kohdata lapset sukupuolisensitiivisesti, voivat he löytää itsensä toimivan täysin päinvastoin. Tämä voi vaikuttaa lasten mahdollisuuksiin toteuttaa itseään. Acar-erdol ja muut (2022) toivat esiin, kuinka opettajilla on erityinen mahdollisuus vaikuttaa yhteiskuntamme normeihin sekä ajatusmalleihin. Täytyy kuitenkin ymmärtää, että varhaiskasvattajat ovat myös yhtä lailla näiden normien ja ajatusmallien uhreja.

Sukupuolisensitiivisyyden keskeisiksi edistämistoimiksi nousi artikkeleissa varhaiskasvattajien kouluttaminen, avoin ilmapiiri sekä asiakirjojen uudistaminen. Sevón ja muut (2021) painottivat artikkelissaan muutoksen olevan hidasta ja sen kumpuavan koko työyhteisön avoimesta ilmapiiristä. Sukupuolisensitiivisyys ei ole pelkästään yksilöiden harteilla vaan koko työyhteisön tärkeä tavoite. Törölä (2020) taas pohti artikkelissaan, kuinka varhaiskasvattajilla saattaa olla vääristynyt kuva omasta asiantuntijuudesta ja kouluttautumiselle olisi oikeastaan tarvetta. Oman asiantuntijuuden kehittyminen voi jäädä tästä syystä monella hyvin vähälle. Eskelinen ja Itäkare (2020) vaativat korjauksia varhaiskasvatuksen asiakirjoihin, joissa sukupuolisensitiivisyyden käsittely on vielä hyvin pintapuolista. Varhaiskasvattajat tarvitsevat enemmän materiaalia, tietoa ja taitoa soveltaa sukupuolisensitiivista pedagogiikkaa. Tätä painotettiin monissa tutkimusartikkeleissa.

Sukupuolisensitiivisyyttä tarkasteltiin myös hyvin kriittisesti osassa artikkeleista. Warin ja Price (2019) toivat esiin, kuinka varhaiskasvattajien tulee kehittää sensitiivisyyttään, jotta sukupuolisensitiivinen pedagogiikka on mahdollista toteuttaa. Breneselovic ja Krnjaja (2016) kritisoivat artikkelissaan myös sensitiivisyyden puutetta sukupuolipuheessa varhaiskasvatuksessa. Artikkelissa ei siis tuotu suoraan esiin sukupuolisensitiivisyyden käsitettä, mutta tarkasteltiin sukupuolen eriarvoisuuteen liittyviä käytänteitä varhaiskasvatuksen kontekstissa. Varhaiskasvattajan tulee siis tarkastella omia ajatusmallejaan ja näin pyrkiä sukupuolisensitiivisempään puheeseen eli olemaan sukupuolitietoisempia. Pedagogiikka ei muuten pystytä toteuttamaan sukupuolisensitiivisesti. Forde (2014) pohtii taas artikkelissaan sukupuolisensitiivisyyden kääntöpuolta, joka voisi olla sukupuolen liika häivyttäminen. On erityisen tärkeää pitää tietynlainen tasapaino sukupuolen näkemisestä silloin kun siihen on tarvetta ja silloin kun ei. Näiden kriittisten näkökulmien huomioiminen on myös mahdollisuus ymmärtää ja kehittää sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksessa paremmin.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielma pyrki luomaan kokonaisvaltaista kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa. Tutkielma tarkasteli myös, kuinka sukupuolisensitiivisyyden käsite ilmenee ja minkälaista muutosta siinä on ollut vuodesta 2010 eteenpäin. Tässä osiossa pohditaan tutkimuksen tuloksia ja annetaan vastauksia tutkimuskysymyksiin tutkimusartikkelien pohjalta. Teoreettista viitekehystä peilataan myös saatuihin tuloksiin. Tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta tarkastellaan sekä avataan jatkotutkimusmahdollisuuksia.

5.1 Tutkimustulokset

Sukupuolisensitiivisyys tunnustetaan tärkeäksi osaksi varhaiskasvatusta. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus koettiin suomalaisen kasvatuksen- ja koulutusjärjestelmän lähtökohtana. Tämän takia myös sukupuolisensitiivisen puheen sekä pedagogiikan näkyminen varhaiskasvatuksessa on olennaista. Artikkeleissa kuitenkin kritisoitiin, kuinka vähäistä sukupuolisensitiivisyys vielä on. Varhaiskasvatuksen asiakirjoissa sukupuolisensitiivisyyden käsittely nähtiin olevan myös hyvin pintapuolista. Sukupuolisensitiivisyys nähtiin moninaisena ilmiönä, jota voidaan tarkastella eri näkökulmista. Viimeisen kymmenen vuoden aikana ymmärrys sukupuolisensitiivisyyden merkityksessä varhaiskasvatuksessa on lisääntynyt.

Sukupuolisensitiivinen kasvatusta nähtiin artikkeleissa tärkeänä osana lapsen sukupuoli-identiteetin muodostumisen tukemista. Sukupuolen moninaisuus oli siis olennaista sukupuolisensitiivisyyden tarkastelun kannalta. Sukupuoli ymmärrettiin biologisena sekä sosiaalisena ilmiönä. Käsitteeseen sukupuolesta nähtiin vaikuttavan yhteiskunnan normit sekä sukupuolistereotyytiat. Varhaiskasvattajien nähtiin monesti jopa vahvistavan näitä stereotyyppiä ja normeja. Martti (2015) kritisoi kuinka ympäröivä yhteisö saattaa rajoittaa lapsen

itse ilmaisua ja sukupuoli-identiteetin rakentumista. Varhaiskasvatuksessa tulee siis ymmärtää sukupuolen moninaisuus sekä pyrkiä ehkäisemään haitallista puhetta ja käytänteitä, jotka rajaavat sukupuolen moninaisuutta.

Sukupuolisensitiivisyys käsitteenä nähtiin olevan liitoksissa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen. Artikkeleissa korostettiin kuinka tasa-arvo sekä yhdenvertaisuus luovat tärkeän arvopohjan kasvatukselle ja koulutukselle. Tätä vahvistettiin avaamalla tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakeja sekä muita asiakirjoja. Sukupuoltenvälinen tasa-arvo nähtiin erityisen tärkeänä ja sitä korostettiin myös tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaeissa. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen on osin vielä puutteellista. Eskelinen ja Itäkare (2020) ja Törölä (2019) nostivat esiin kuinka erilaisia hankkeita sekä projekteja on lähdetty toteuttamaan jo 70-luvulla tasa-arvotavoitteiden saavuttamiseksi kasvatuksen ja koulutuksen kentällä Suomessa. Sukupuolittuneita käytänteitä ja puhetta myös kritisoitiin ja vaadittiin niiden ehkäisyä. Edistämistoimiin on siis tarvetta vieläkin.

Sukupuolisensitiivisyyttä tarkasteltiin artikkeleissa erityisesti pedagogisena välineenä. Käsitettä kuvailtiin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ja sukupuolisensitiivisen pedagogiikan kautta. Walt ja Price (2019) painottivat sukupuolisensitiivisyyden edistämisen kannalta olevan tärkeintä, että varhaiskasvattajat harjoittavat itse reflektiota pohtimalla omia ajatusmalleja ja näin toimimalla sensitiivisemmin työssään. Ajatusmalleihin vaikuttaa yhteiskuntamme normit sekä yleinen keskustelukulttuuri mitä sukupuolisensitiivisyyden ympärillä käydään. Tärkeitä edistämistoimia oli myös henkilöstön kouluttautuminen, avoin ilmapiiri sekä asiakirjojen uudistaminen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022) määrittävät sukupuolisensitiivisyyden osaksi varhaiskasvatusta, mutta sukupuolisensitiivinen pedagogiikkaa on kuitenkin vielä vähäistä. Varhaiskasvatuksessa tarvitaan sukupuolisensitiivisyyttä pedagogiikkaan sekä toiminta- ja keskustelukulttuuriin enemmän.

Kasvatustieteissä tarvitaan tutkimusta sukupuolen moninaisuuden sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Näin pystymme löytämään edistämiskeinoja, jolla ehkäistään kiusaamista ja syrjintää. Pelkät lait eivät riitä takaamaan suomalaisen koulutusjärjestelmämme toimivan tasa-arvoisesti sekä yhdenvertaisesti. Tarvitsemme myös henkilöstöä, jolla on tietoa sekä taitoa

toimia varhaiskasvatuksessa sensitiivisesti. Päiväkotien toimintakulttuurin tulee pohjautua avoimeen ilmapiiriin, joka tukee henkilöstöä sekä lapsia ja heidän perheitään. Varhaiskasvatuksen tulee edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä tukea sukupuolen moninaisuutta. Näihin tavoitteisiin voidaan päästä sukupuolisensitiivisyydellä varhaiskasvatuksessa.

5.2 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan arvioimalla omia valintoja ja todistamalla niiden pohjautuvan hyviin tutkimuskäytäntöihin (Puusa, ym., 2020 s. 169). Pyrin perustelemaan tutkielmassa tehtyjä valintoja tässä osiossa. Toteutin tutkielman kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, jonka analyysimenetelmänä toimi teorialähtöinen sisällönanalyysi. Kirjallisuuskatsaus oli uusi tutkimusmenetelmä itselleni, mutta hyödynsin apuna kyseiseen tutkimusmetodiin liittyvää kirjallisuutta. Salminen (2011) ja Vilka (2023) avasivat kirjallisuuskatsausta tutkimusmetodinä ja erityisesti, kuinka soveltaa sitä opinnäytetöihin. Teorialähtöistä analyysimenetelmää avasivat Tuomi ja Sarajärvi (2018) kirjallisuudessaan, jota hyödynsin myös tutkielmassa. Sukupuolisensitiivisyyden ympärille liittyy monia eri ilmiöitä, käsitteitä sekä teemoja eikä kaikkea ollut mahdollista käsitellä. Tähän tutkielmaan valikoitui sukupuolen moninaisuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä sukupuolisensitiivisyyden käyttö osana pedagogiikkaa.

Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on kerätä aineisto ja arvioida niissä esitettyjä tutkimustuloksia (Salminen, 2011 s. 4). Eri tutkimusmenetelmä olisi voinut tuottaa erilaisia tuloksia aiheesta. Tässä tutkielmassa aineisto muodostui kahdeksasta eri tieteellisestä tutkimusartikkelista. Rajasin tutkielmassa tiettyjä sisäänotto- ja poissulkukriteerejä (Taulukko 1). Toisenlaiset kriteerit olisivat saattaneet tuottaa erilaista aineistoa. Tutkimusartikkeleiksi valikoitui pitkälti kasvatustieteellisiä artikkeleita, jotka sopivat tutkielman aihepiiriin ja antoivat vastauksia tutkimuskysymyksiin. Artikkelit käsitelivät aihetta myös monesta eri näkökulmasta ja tarkastelivat kriittisesti sukupuolisensitiivisyyttä. Tämä auttoi kokonaisvaltaisemman kuvan muodostamisessa sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuskysymykset olivat laajoja mutta keskittyivät

kuitenkin aiheeseen sekä tutkimusartikkeleihin. Tutkijan on tärkeää argumentoida omia johtopäätöksiään, tulkintoja sekä muita tutkielmassa tehtyjä valintoja (Puusa, ym., 2020 s. 180). Tuloksissa pyrin vertailemaan artikkeleita toisiinsa sekä tekemään johtopäätöksiä niiden pohjalta. Tutkielma toteutettiin kokonaisuudessaan hyviä tieteellisiäkäytänteitä noudattaen ja läpinäkyvästi.

5.3 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Sukupuolisensitiivisyys on osana varhaiskasvatusta ja sen asiakirjoja. Varhaiskasvatuksen asiakirjat sekä lait ovat kuitenkin vielä puutteellisia ja varhaiskasvattajat tarvitsevat tukea sukupuolisensitiivisyyden toteutumiseksi. Varhaiskasvattajien rooli on tärkeä sukupuolisensitiivisyyden näkyvyyden kannalta. Tämän takia koulutus on myös tärkeässä osassa edistämistoimia, ja varhaiskasvatuksen opettajien tutkinto-ohjelmaa tulee laajentaa sukupuolisensitiivisyyden osalta. Aiheesta käydään myös paljon latautunutta keskustelua mediassa, joka saattaa antaa vääränlaista kuvaa sukupuolisensitiivisyydestä. Aiheesta tarvitaan enemmän tutkimusta eri näkökulmista.

Tämä tutkielma loi kokonaisvaltaista kuvaa sukupuolisensitiivisyyden näkyvyydestä varhaiskasvatuksen tutkimusartikkelien pohjalta. Jatkotutkimusmahdollisuutena olisi keskittyä johonkin tiettyyn näkökulmaan ja tarkastella aihetta sitä kautta. Varhaiskasvattajia haastatteleamalla saataisiin tarkempaa tietoa siitä, kuinka sukupuolisensitiivisyys näkyy päivittäisessä pedagogiikassa ja päiväkodin arjessa. Näin laajennettaisiin myös ymmärrystä siitä, kuinka varhaiskasvattajat tuottavat sukupuolisensitiivistä puhetta sekä pedagogiikkaa päiväkodeissa. Tämä olisi merkityksellistä kasvatustieteellisessä tutkimuskentässä, jossa tarvitaan lisää tietoa sukupuolisensitiivisyyden näkyvyydestä varhaiskasvatuksessa.

LÄHTEET

- Acar-Erdol, T., Bostancioglu, A., & Gözütok, F. D. (2022). Gender equality perceptions of preservice teachers: are they ready to teach it? *Social Psychology of Education : An International Journal*, 25(4), 793-818.
<https://doi.org/10.1007/s11218-022-09712-8>
- Ahtela, K. (2006). *Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus*. Talentum.
- Blaise, M., & Taylor, A. (2012). Using Queer Theory to Rethink Gender Equity in Early Childhood Education. *YC Young Children*, 67(1), 88–98.
- Blaise, M. (2009). “‘What a Girl Wants, What a Girl Needs’: Responding to Sex, Gender, and Sexuality in the Early Childhood Classroom.” *Journal of research in childhood education*, 23(4), 450–460.
- Breneselovic, D. P., & Krnjaja, Z. (2016). Discourses on gender in early childhood education and care (ECEC) setting: Equally discriminated against. *Journal of Pedagogy*, 7(2), 51-77. doi:<https://doi.org/10.1515/jped-2016-0011>
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. (2020). ”Pidetään huolta, ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja”. *Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa*.
- Finlex. (2023). Yhdenvertaisuuden arviointi.
<http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/yhdenvertaisuuden-arviointi/mitaarvioidaan/>.
(Luettu 26.11.2023.)
- Forde, C. (2014). Is ‘gender-sensitive education’ a useful concept for educational policy? *Cultural Studies of Science Education*, 9(2), 369–376.
<https://doi.org/10.1007/s11422-012-9432-0>
- Harva, U. (1982). *Tasa-arvo aikuiskasvatuksessa*. *Aikuiskasvatuslehti* 4/1982.
- Juvonen, T., Rossi, L. M., & Saresma, T. (2010). *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.
- Laiho, A. (2013). Sukupuolten tasa-arvo koulutuspoliittisenatavoitteena ja käsitteenä – erityistarkastelussa 2000-luvun politiikkadokumentit.

Kasvatus & Aika 7 (4), 27–44

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68670/30056>

Martti, P. (2015). Sukupuolen representaatiot lastenmainosten äänimaailmassa

Nousiainen, S. (2020). Sukupuoleen katsomatta : kuinka kohdata moninaisuus.

Atena.

Opetushallitus (2023). Käsitteet. Haettu 23.11.2023 osoitteesta:

<https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kasitteet>

Opetushallitus (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. Helsinki; Opetushallitus.

Pynnönen, L., Kallo, J., & Silvennoinen H. (2022). Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeuksia edistävä peruskoulu? Oikeudelliset normit osana koulutuksellisen oikeudenmukaisuuden uudelleenmäärittelyä.

Kasvatus 53 (4) 391–407.

Rantala, A., & Heikkilä, M. (2019). Agency, guidance and gender - interrelated aspects of early childhood education settings. *Education 3-13*, 48(4), 483–493. <https://doi.org/10.1080/03004279.2019.1620305>

Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto

Sevón, E., Hautala, P., Hautakangas, M., Ranta, M., Merjovaara, O., Mustola, M., & Alasuutari, M. (2021). Lasten osallisuuden jännitteet varhaiskasvatuksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tani, S. (2010). Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T., Tani, S., Suortamo, M., Isosomppi, L., & Välijärvi, J. (2010). Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. PS-kustannus.

Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos.). Tammi.

Törölä, S. (2020). Sukupuolisensitiivisemmällä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin

Varhaiskasvatustilaki (540/2018). Finlex

Vilkka, H. (2010). Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vänskä, A. (2011). Queer + pedagogia = mahdoton yhtälö? *Kasvatus* 42 (5), 455–467.

Warin, J & Price, D. (2019). Transgender awareness in early years education (EYE): 'we haven't got any of those here'.

White, Stuart. (2007). *Equality*. Polity.

Yle. (2019). He ovat Suomen ensimmäiset sukupuolisensitiivisyyden kouluttajat, ja tätä he tekevät: "Ei pyritä häivyttämään sukupuolia"

Haettu 25.10.2023 osoitteesta: <https://yle.fi/a/3-10799858>

Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

Taulukko 1.

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Tieteellinen tutkimusartikkeli	Opinnäytetyö, Pro gradu –tutkielma, väitöskirja tai muu tutkimus
Tutkimusartikkeli on julkaistu 2010 vuodesta eteenpäin	Tutkimusartikkeli on julkaistu ennen vuotta 2010
Suomenkielinen tai englanninkielinen	Joku muu kieli kuin suomi tai englanti
Tutkimus artikkeli käsittelee varhaiskasvatusta tai varhaiskasvatusikäisiä lapsia	Tutkimusartikkeli käsittelee jotain muuta koulujärjestelmään osa-aluetta tai ikäluokkaa
Tutkimusartikkelin keskeinen sisältö liittyy sukupuolisensitiivisyyteen, sukupuolen käsitteeseen tai tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen	Tutkimusartikkelin keskeinen sisältö ei käsittele sukupuolisensitiivisyyttä, sukupuolen käsitettä tai tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta
Tutkimusartikkeli on kokonaan saatavilla internetissä	Tutkimusartikkeli on jossain muussa muodossa tai ei saatavilla kokonaan internetissä
Tutkimusartikkeli noudattaa tieteellisiä käytänteitä	Tutkimusartikkeli ei noudata tieteellisiä käytänteitä

Taulukko 2.

Tekijä(t) ja ilmestymisvuosi	Artikkelin nimi	Aihe
1. Forde, C. 2014	Is 'gender-sensitive education' a useful concept for educational policy? Cultural Studies of Science Education, 9(2), 369–376.	Sukupuolisensitiivinen kasvatus

	https://doi.org/10.1007/s11422-012-9432-0	
2. Martti, P. 2015	Sukupuolen representaatiot lastenmainosten äänimaailmassa	Sukupuoli, media ja varhaiskasvatusikäiset lapset
3. Breneselovic, D. P., & Krnjaja, Z. 2016	Discourses on gender in early childhood education and care (ECEC) setting: Equally discriminated against	Varhaiskasvatus ja sukupuoli
4. Warin, J & Price, D. 2019	Transgender awareness in early years education (EYE): 'we haven't got any of those here	Varhaiskasvatus ja sukupuoli
5. Rantala, A., & Heikkilä, M. 2019.	Agency, guidance and gender - interrelated aspects of early childhood education settings. Education 3-13, 48(4), 483–493. https://doi.org/10.1080/03004279.2019.1620305	Opettajan johtajuus, ohjaaminen sekä sukupuoli varhaiskasvatuksessa
6. Eskelinen, M. & Itäkare, S. 2020	"Pidetään huolta, ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja". Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa	Tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa
7. Törölä, S. 2020	Sukupuolisensitiivisemmällä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin	Sukupuolisensitiivisyys ja varhaiskasvatus
8. Sevón, E., Hautala, P., Hautakangas, M., Ranta, M., Merjovaara, O., Mustola, M., & Alasuutari, M. 2021	Lasten osallisuuden jännitteet varhaiskasvatuksessa	Lasten osallisuus ja varhaiskasvatus